

"MA'NODOSH, SHAKLDOSH VA ZID MA'NOLI SO'ZLAR"

Toshkent viloyati Toshkent tumani

24-o`rta ta`lim maktabining Boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Tursunova Marg`uba Begzatovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang`ich sinf ona tili darslarida ma'nodosh, shakldosh, zid ma'noli so'zlardan foydalanishni va o`quvchilarning so`z boyligini interfaol usullardan foydalanib oshirish haqida berilgan.

Kalit so`zlar: boshlang`ich sinf, ona tili, interfaol, usul, so`z boyligi, axborot kommunikatsion texnologiyalar, didaktik o`yin, sinonim, antonim, so`z ma`nosi.

KIRISH

Yangi O`zbekistonning kelajagi yosh avlod qo`lida ekanligi hech kimga sir emas albatta. O`zbekiston Respublikasida umumiy o`rta va maktabdan tashqari ta`lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo`nalishlarini belgilash, o`sib kelayotgan yosh avlodni ma`naviy-axloqiy va intellectual rivojlantirishni sifat jihatdan yangi darajaga ko`tarish, o`quv-tarbiya jarayoniga ta`limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida 2019-yil 29-aprelda O`zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-sonli — Xalq ta`limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlash to`g`risidagi farmoni qabul qilindi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi —O`zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora tadbirlari to`g`risidagi Farmoni ijrosini ta`minlash maqsadida —2020-2030-yillarda o`zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilindi. Bu mamalakatdagi davlat tili to`g`risidagi qonunchilikni takomillashtirish va o`zbek tilining xalqimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi va xalqaro miqyosdagi obro`-e`tiborini oshirishga xizmat qiladi. Respublikamiz uzluksiz ta`lim tizimida umumiy o`rta ta`lim asosiy tayanch

bosqich bo`lib, bu borada o`zbek tilidan o`quvchilarga kundalik ijtimoiy hayotda davlat tilida og`zaki va yozma muloqot olib bora olishlariga qaratilgan tayanch bilimlar beriladi va o`qitishning kommunikativ - nutqiy tamoyili asosida o`quvchilarda o`zbek tili bo`yicha egallagan bilim va ko`nikmalarni muloqot faoliyati jarayonida qo`llash malakasi shakllantiriladi. Boshlang`ich sinflarda o`tiladigan ona tili, matematika, o`qish, odobnoma, tabiatshunoslik darslari o`z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko`ra ta`lim tizimida alohida o`rin tutadi. Negaki ularning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta`limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshlang`ich ta`lim darslariga o`quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e`tibor berish lozim. Chunki bolalar boshlang`ich sinflardan oq «dars» degan muqaddas so`zdan bezib qolmasliklari lozim. Bugungi kunda o`quvchilarni darsga bo`lgan qiziqishlarini oshirish uchun tajribali o`qituvchilar turli didaktik o`yinlardan foydalanishmoqda. Har qanday jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta`milaydigan yosh avlodning sog`lom va barkamol bo`lib yetishi hal qiluvchi o`rin tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko`lami va samarasini yanada oshirishda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarni puxta egallagan, azmu shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz. Biz o`z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug` maqsadni qo`yar ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug`beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratib berishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta`lim va tarbiyani rivojlantirish, sog`lom turmush tarzini qaror toptirish, lim-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g`oyamizning asosiy ustunlari bo`lib xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo`lida yoshlarimiz o`z oldiga kata maqsadlarni qo`yib, ularga erishishlari uchunkeng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko`mak berish –barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo`lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro`yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi.

Shu maqsadda —Yangi O`zbekiston – maktabdan ostonasidan, ta`lim-tarbiya tizimidan boshlanadi, degan g`oya asosida keng ko`lamli islohotlarni amalga oshiramiz.

Yangi asr o`qituvchisini tayyorlashda uning pedagogik-psixologik va intellektual salohiyat bo`yicha chuqur bilimga egaligi, innovatsion ta'lim texnologiyalari, ta'limning interfaol usullari va ilg`or samarali metodlariga oid ijodiy faollikni oshirishning samarali usullaridan xabardor bo`lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada O`zbekiston Respublikasi Prezidenti —Xalq ta`limi tizimidagi maktabdan tashqari ta'lim samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to`g`risidagi qarorida jismonan sog`lom, ma`nan yetuk, mustaqil fikrlaydigan, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega Vatanimizning taqdiri va keljagi uchun mas`uliyatni o`z zimmasiga olishga qodir bo`lgan barkamol yosh avlodni tarbiyalash hamda voyaga yetkazish uchun mamlakatimizda keng ko`lamli ishlar olib borilishi lozimligini ta'kidlagan. Hozirgi o`zbek adabiy tili ulkan lug`at boyligiga ega. Besh jildlik «O`zbek tilining izohli lug`ati» da 80000 dan ortiq so`z va so`z birikmasi berilgan bo`lib, bular umumiy qo`llaniladiganlaridir. Bunga o`zbek tilida nashr etilgan turli terminologik lug`atlarda, o`zbek tili sinonimlari, antonimlari, frazeologik lug`atlarida va turli izohli lug`atlarda berilgan so`zlar qo`shilsa, lug`at boyligi yana ming-minglab oshadi. Bulardan tashqari, juda ko`p so`zlar ko`p ma`noni bildiradi. Masalan, shu izohli lug`atda bosh so`zining 40 dan ortiq asosiy va frazeologizm bilan bog`langan ma`noda ishlatilishi berilgan. Maktabda nutq o`stirishning muhim vazifalaridan biri lug`at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish, uning asosiy yo`nalishlarini ajratish va asoslash, o`quvchilarning lug`atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi.

Maktabda lug`at ustida ishlash metodikasi to`rt asosiy yo`nalishni ko`zda tutadi:

1. O`quvchilar lug`atini boyitish, ya`ni yangi so`zlarni, shuningdek, bolalar lug`atida bo`lgan ayrim so`zlarning yangi ma`nolarini o`zlashtirish. Ona tilining lug`at boyligini bilib olish uchun o`quvchi o`z lug`atiga har kuni 8-10 ta yangi so`zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4-6 so`zni qo`shishi, ya`ni shu so`zlar ma`nosini o`zlashtirishi lozim.

2. O`quvchilar lug`atiga aniqlik kiritish. Bu ichiga quyidagilarni oladi:

- 1) o`quvchi puxta o`zlashtirmagan so`zlarning ma`nosini to`liq o`zlashtirish, ya`ni shu so`zlarni matnga kiritish, ma`nosi yaqin so`zlarga qiyoslash, antonim tanlash

yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish; 2) so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish; 3) so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarning ma'no qirralarini o'zlashtirish; 4) ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

3. Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutq faoliyatida ishlatmaydigan, nofaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atiga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi va gaplar tuziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nofaol lug'atiga o'tkazish. Bunday so'zlarga bolalarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan sodda so'z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi. Adabiy til me'yori degan tushunchani o'zlashtirgach, o'quvchilar yuqorida izohlangan so'zlar o'rniga adabiy tildagi so'zlardan foydalana boshlaydilar.

Adabiy tilga oid malakalari mustahkamlangan sayin shevaga, jargonga oid so'zlar, so'zlashuv tilida ishlatiladigan sodda so'z va iboralar o'quvchilarning faol lug'atidan chiqib keta boshlaydi.

XULOSA

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'limning asosini tashkil yetadi.

Hozirgi davr talabiga asosan har bir pedagog o'z mashg'ulotlarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil yetishi taqozo yetiladi. Shuning uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z mashg'ulotlarida o'quvchilarga chuqur bilim berishi uchun innovatsion metodlardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

—Aqliy hujum|| metodining shiorini tanlash. Iloji boricha —Aqliy hujum||ning shioridan foydalangan ma`qul. Chunki aynan shu shior mutaxassislar komandasini g`oyalarning tezlik bilan tug`ilishiga jalb qiladi. Metodni o`tkazuvchi ekranda bir qancha shiorlarning variantlarini tavsiya qiladi. Masalan,

1. Biz masalani echamiz va muammolar qolmaydi!
2. Muammo o`ta murakkab, biz uni hal qilamiz!

3. Har qanday muammo yagona to`g`ri echimga ega. Agar biz uni topolmasak dahshat bo`ladi!

4. Har qilinmagan muammo asabni taranglashtiradi, kayfiyatni tushiradi, vijdonni qiynaydi. Vahima bizga yarashmaydi!

5. Muammolarni hal qilish ko`nikmasini shakllantiramiz! Modellashtirish. O`qitishning bu usuli o`z ichiga real hayotni qayta tiklash uchun ishlab chiqilgan moslama, asbob yoki vaziyatni o`z ichiga oladi.

REFERENCES

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi —Xalq ta`limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to`g`risidagi PF-5712-sonli farmoni

2. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi

3. A.Musurmanova va boshqalar. Umumiy pedagogika – Toshkent. Innovatsiya – Ziyo.2020.-194-bet

4. O`. Q. Tolipov va M. Usmonboyeva .Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari – Toshkent.Fan. 2006.-260bet